

עיון ומחקר

על ההתמכרות לסמים

עיון ב"אדי עלך העסטולים" לאסתר שטרייט-וורצל¹

מאת: לאה חובב

פתיחה

בעיית ההתמכרות לסמים הולכת ומחריפה. השימוש בסמים פושט בקרב בני נוער רבים, ואפילו בקרב צעירים ביותר. הצורך ליצור מודעות לבעיה - לחפש דרכים לעקור את התופעה שהפכה לנגע ממאיר, ולמנוע בני נוער מלהידרדר להתמכרות - הביא כמה סופרי ילדים לכתוב בגלוי על הנושא. אחת מאלה היא אסתר שטרייט-וורצל המנסחת בפירוש את מטרת כתיבתה: "כשהילדים רואים כמה הידרדרתי בגלל הסם וכמה אני סובל, הם לומדים לא להשתמש".² מטבע הדברים מצויים בספרים על נושא זה תיאורים קשים ומזעזעים, שבעבר היו טאבו. כיום אין דרך אחרת מאשר לתאר בגלוי בלי כחל ושרק את כל הרפש ותהליך ההידרדרות, והכל כדי להרתיע.

כבר בשנת 1982 תורגם לעברית הספר "אני כריסטינה פ..."³, מאת קאי הרמן והורסט ריק.³ בספר מצוי וידוי מזעזע של כריסטינה שהפכה לנרקומנית מגיל שתים-עשרה, וכתוצאה מכך הידרדרה לזנות. האופטימיות שבספר וההצלחה להיגמל מן הסמים מרשימים את הקורא הצעיר ומעוררים מוטיבציה חיובית גם בין אלה שהחלו להשתמש בסמים.

ספר נוסף שתורגם לנוער בשנת 1986 הוא **קטלין, אנא שובי הביתה**, מאת סקוט או'דל.⁴ זהו יומן הכתוב בידי נערה בת שש-עשרה. ביומן מתארת הכותבת את הצטרפותה לחברה צורכת סמים, מתאהבת במקסיקני הנהרג בגלל הלשנת אמה, ובריחתה מן הבית. הגיבורה מסתבכת, נכנסת להריון ואמה מחפשת אותה בכל דרך. בשובה לארצות-הברית היא מופנית למוסד לגמילה. הידרדרותה של הגיבורה וסבלותיה ודאי ישפיעו על הקורא הצעיר.

החל בשנות ה-90 מצויים בעברית גם מספר ספרים מקוריים. גלילה רון-פדר הקדישה לנושא הסמים שני ספרים: האחד, **כמעט אבוד**,⁵ אינו מתמקד רק בבעיית הסמים, אלא בבעיות משפחה מפורדת, אם שנסחפה לזנות וכנופיית

פושעים צעירים. ואילו ספרה השני, **מסטול**⁶, הוא סיפור של התמכרות לסמים של בן טובים כתוצאה מאהבה נכזבת. בספר זה מתארת המחברת בצורה אמינה את ההידרדרות ההדרגתית, הנפשית והפיזית של יוגב, כווידוי מפיו הוא. הפיתויים החברתיים, הביטחון העצמי ש"אני שולט במצב", וההתמכרות שאין לו שליטה עליה, אמורים לשכנע את הקורא שאל לו לאדם לבטוח בכוחו והסם מסוכן ביותר. בספר יש תיאורי זוועה של מאורות סמים של מכורים ההוזים ומאבדים צלם אנוש. המחברת מציינת את התלות בסם המביאה לירידה ערכית, הגוררת את המכורים לסם לזנוח כל נאמנות, משפחתית ולאומית, ואף למכור נשק צה"לי למחבלים כדי להשיג כסף לסמים. כאן רואים אנו את התוצאות הטרגיות עם מותה של הנערה כינרת ממנת-יתר. אולם גם בספר זה מצליח הגיבור להיגמל בעזרת הוריו המצמידים לו בחור שנגמל מסמים, והוא עולה מתהום הנשייה וחוזר לחברה ולבית-הספר.

אסתר שטרייט-וורצל העלתה את נושא הסמים באופן שולי בספרה **רגעי האור**⁷. ההתמכרות לסמים בספר זה היא חלק מתחלואי החברה: אלימות, תוקפנות, פירוד במשפחה וגירושין. האלימות במשפחה היא מוקד הספר, ואילו הגיבור האלים, הנער המתמכר לסמים, נגמל לבסוף בהשפעת חברתו האוהבת. השפעת האהבה המצילה את המתמכר תופשת מקום מרכזי בספר השני, **אדי מלך המסטולים**, שעליו ישוב עיקר דיוננו.

אדי מלך המסטולים

ספר זה מתמקד כולו בבעיית ההתמכרות לסמים. המחברת עשתה כאן ניסיון מרשים ביותר לרדת לשורשי הבעיה של ההידרדרות ולעמוד על גורמיה השונים והמגוונים. היא מצביעה על גורמים משפחתיים, חברתיים ואף לאומיים. עם כל תיאורי הזוועה הקשים נשאר הספר אופטימי. יש בו צללים וגם אורות, טרגיות ומוות - אך גם אהבה וגמילה, וזוהי חשיבותו לקוראים צעירים ומבוגרים כאחד, שבידם מופקד הטיפול בבעיית הסמים. נעמוד תחילה על הצללים המתוארים בספר ועל הגורמים להידרדרות, ולאחר מכן נצביע על האורות.

תוכן הספר

גיבור הספר הוא אדי (אדוארד), נרקומן, בן לאם זונה המכורה לסמים לאב שנטש אותו בגיל רך, המכור אף הוא לסמים. זהו ספר של מאבק בלתי פוסק נגד פיתויי הסם והרצון להשתחרר מכבליו. תיאורי אמו שושנה, ההופכת את ביתה למאורת זנות וסמים, והכל לעיניו של הילד הקטן, הם תיאורים קשים ומדכאים.

הרחקתו של אדי מן הבית למוסד במגדיאל, מביאה אותו לעסוק בגניבות. האם מחזירה אותו בעל כורחו לביתה, והוא מצטרף לחבורת הרחוב היפואית ומתמכר לסמים. מכאן ואילך קיים מרדף בלתי פוסק של המשטרה בעקבותיו, מעצר באבו-כביר ונסיון שיקום. הגיוס לנח"ל והשהייה בקיבוץ מציינים תקופה טובה בחייו. הטירונות והצבא הם סיוט, כפי שיבואר בהמשך, ומכאן ההתמכרות לסמים קשים וההידרדרות הקשה. הפגישה עם ענת, בת מושב צנועה וישרה, גורמת למפנה: אהבתה מעלה אותו בהדרגה מתהום הסמים, והבן הנולד להם, אבנר, מהווה מוטיבציה מרכזית לרצונו של אדי להיגמל. מוסד הגמילה מסמים מתואר באמינות רבה, והקוראים מלווים את מאבקו של אדי ואת קשייו עד לסוף הטוב.

הגורמים להתמכרות:

א. נטישה

בספר חוזר ועולה כמוטיב מרכזי מעשה הנטישה כגורם ראשון בהתמכרות לסמים ולהידרדרות. יש כאן הסבר פסיכולוגי למצבו של האדם הנטוש, החש חוסר ביטחון, בדידות וחוסר אונים. לרגשות אלה מתלווה התסכול והשאלה שאין עליה תשובה: מדוע? מה עוול פעלתי שאהוביי נטשוני.

הנטוש הראשון בעלילה הוא אביו של אדי. נטישתו את הבית הפכה את האם לנרקומנית, שהזנות הפכה לה ל"מקצוע" ואמצעי לממן את הסמים. את תסכולה היא מכלה בבנה הקטן, מכה אותו ונועלת אותו בחדר חשוך. בהמשך מתברר שבין הגברים שבאו אליה היה אחד שהתעלל מינית באדי.

הילד הקטן מחפש בלי הרף את אביו, כדי למלא את החסר בדמות אב אהבת. כאשר מוצא אדי את אביו, כעבור שנים, מתכחש זה לאבהותו (עמ' 94): "אתה אשם בכול, אמר אדי, מפני שעזבת אותי". מסתבר, מדברי האם, שהאב קינא לה והלך אחר אישה אחרת, ובכך גרם להתפוררות. בביקור נוסף אצל האב, שבו הוא מודה באבהותו, חוזרת האשמתו המפורשת של אדי: "אילו לא עזבת אותי בהיותי ילד, הייתי גדל אחרת" (עמ' 146). כאן מצביעה המחברת על שורש הבעיה ועל הגורם המרכזי להתמכרות לסם.

נטישה נוספת את האם, שושנה, נעשית על ידי יקי (יעקב), חברו של אדי, החי איתה תקופה קצרה מתוך אהבה הדדית, שבגללה התאמצה להיגמל מן ההתמכרות לסם. נטישה זו מחזירה אותה לשימוש בסמים, גורמת ליאוושה ומביאה להתאבדותה, על ידי לקיחת מנת יתר של סמים. "למה הוא עזב אותי? מה חטאתי לו, שהוא השליך אותי כמו שמשליכים סמרטוט מלוכלך..." (עמ' 142).

נטישה זמנית נוטשת ענת את אדי, אחרי מכות הרצח שקבלה ממנו כאשר נודע לו שהיא בהריון. נטישה זו באה כדי להציל את העובר שבבטנה, שהיה בסכנה במחיצתו של אדי. חוויית הנטישה מעלה בזכרונו ובתחושותיו את נטישת אביו. הוא רואה בזה התכחות ומאשים אותה: "השאירה אותו לבדו, כלי שום תמיכה ועידוד, כדי שיצוף בשופכי הביוב המסריחים ויטביע עצמו בסמים" (עמ' 139). ואכן, זוהי התקופה הקשה בה הגיע אדי לשפל המדרגה בהתמכרותו לסמים.

אולם שיא הנטישה הטראגית היא הנטישה את עומרי. עומרי הוא השלישי בחבורת הידידים: אדי, יקי ועומרי. את עומרי פגש אדי באבו-כביר, לשם נלקח מ"גן החשמל" בתל-אביב, כעוסק בזנות, "זונה ממין זכר". עומרי לא ידע כלל מי הם הוריו, וכל חייו חיפש את אמו שנטשה אותו בהיותו תינוק על מפתן משרד הסעד. גורלו היה מר: הוא נפל בידי סוטה מין, שכלא אותו לבד בדירה, הרעיב אותו והתעלל בו. כאשר ניסה לברוח תקף אותו האיש וניסה להורגו. עומרי התגונן, לקח את הסכין, דקרו והפכו לנכה לצמיתות (עמ' 156). המשטרה תפשה את עומרי ובמשפטו לא הובאו כלל המניעים למעשה ולא הובהר לשופט מצבו המשפחתי. הוא נידון למאסר לזמן ממושך בין מבוגרים אלימים שהתעללו בו. לבסוף התאבד בכלא. לפני המשפט אמר לאדי: "מהרגע שנולדתי, ואמא שלי הפקירה אותי לגורלי, לא היה לי מזל. דבר אחד החלטתי: אם אני אמות... אז הנשמה שלי תחפש וגם תמצא את זו שילדה אותי... וכשאדע מי היא, נשמתי תרדוף אותה יומם ולילה... אני אענה אותה בהקיץ ובחלומות... אני אהרוס לה את כל החיים... לא יהיה לה לאן לברוח מפני... כי זה הדבר היחיד שנשאר לי: הנקמה. נקמה בה, נקמה בכל העולם" (עמ' 157).

יום אחד הופיעה אישה בביתו של אדי ביפו שבו גר יקי. היא הופיעה עם המדריך ממגדיאל. וכך סיפר יקי לאדי: האישה הזאת סיפרה שלפני חודשים אחדים התחיל להטריד אותה חלום בלהות. כל לילה אותו חלום, בלי שום שינוי. היא חלמה שהיא רואה תינוק, תינוק בן יומו. והתינוק התחיל לדבר פתאום במילים של מבוגר וחזר אך ורק על המשפט: "אמא למה זרקת אותי", "החלום לא הרפה ממנה. לילה לילה הופיע התינוק, ותמיד היתה בפיו אותה השאלה: "אמא, למה זרקת אותי?" (עמ' 229-230)⁸.

האישה סיפרה שחייה נהרסו. לבעלה לא גילתה דבר על לידת התינוק, ועתה עלה וצף הכל והרס את שני ילדיה ואף את עבודתה כמורה. עוד סיפרה על נטישה נוספת: הדוד הצעיר לו הרתה לא היה מוכן לקחת אחריות על מעשיו, נטש אותה כשהיא בת חמש-עשרה וברח לארצות הברית. היא ילדה את עומרי לבדה בשירותים בלי שאיש ידע. בעקבות החלום הלכה האם להתחקות אחר גורל הבן שילדה, אך כשהגיעה ליקי כבר היה מאוחר, עומרי תלה את עצמו מרוב יאוש.

קיימת אירוניה טראגית בספר זה: המחברת מציירת לפנינו את דמותו של יקי, שגורלו הוא הניגוד המלא לגורל עומרי. יקי בא מבית מבוסס. הוריו אוהבים ותומכים בו, לא חסר לו דבר, אך הוא נוטש את הבית, בורח לרחוב ולסמים, ואינו רוצה כל עזרה מהוריו. הניגוד המשווע בין גורלו לבין זה של עומרי גורם לקנאתו של עומרי. אין הוא מבין כיצד הוא בועט בהוריו האוהבים ומגרש אותם בבושת פנים (עמ' 64-65). אין בספר הסבר לתופעה, שבה בורחים בנים מן הבית החם והטוב, מבלי שתיראה לעין כל סיבה הגיונית לדבר. רוח היא באדם ומי יבין את פשרה?

ג. אלימות

האלימות כגורם להידרדרות לסמים מופיעה בספר בשני מקרים. באחד מופנית אצבע מאשימה כלפי שלטונות הצבא, ובמקרה השני - כלפי מוכר סמים אליס שאינו מניח לאדי ומכריח אותו לחזור ולהיות מוכר סמים.

ידועים למדי "הטרטורים" בצבא, במיוחד בקרב הטרוננים. אדי נופל בידי של מ"כ סדיסט המתאנה לו ומנסה לשבור אותו בכל מחיר. תגובותיו האדישות והשקטות של אדי השיגו תוצאה הפוכה, המ"כ השתולל ואף היכה אותו. כשכולם יצאו לשבת חופשית רותק אדי למחנה. כאשר שאלו המ"כ בסרקזם, "כיצד עברה עליך השבת?" והוא לא השיב, יצא המ"כ מכליו, שלף את אקדחו וכמעט הרג את אדי. כל החיילים היו עדים לסיטואציה, ואילו למ"פ שיקר המ"כ והעליל על אדי עלילות נוספות. במקום לתחקר את מה שאירע ולרדת לעומק הבעיה של מ"כ סדיסט, מגבה המ"פ את המ"כ, ואף אינו נענה לבקשת אדי להעבירו לפלוגה אחרת. אי צדק משווע זה השפיע על כל המחלקה, המוטיבציה פחתה והמשמעת לקתה. המ"כ שהמשיך להתעלל באדי גרם לו לשנאה עזה ולבסוף לעריקה מן הצבא, וכמוהו ערקו חיילים נוספים. אדי נתפש, נשפט ונכלא בכלא צבאי.

הכלא הצבאי זוכה אף הוא לביקורת נוקבת ולהאשמה רצינית מידי המחברת (עמ' 90), והגרוע מכל: שם לראשונה מתפתה אדי לשידולי חבריו לתא ומסכים שיזריקו לו הירואין לווריד, סם קשה שעד אז לא השתמש בו. מאז נעשה מכור והכלא הצבאי הפכו לנרקומן.

אלימות של מוכר הסמים מיקו (חיימיקו), "חברו" מיפו, כמעט שמה לאל את כל מאמצי הגמילה שלו במשך שנה וחצי. הוא פוגש את אדי לאחר שעזב את מוסד הגמילה והיה "נקי" מסמים, ומנסה להכריחו להצטרף לשוק הסמים. עובדה זו מעידה על הסכנות הרבות האורבות ברחוב לנגמלי הסמים ומאיימות להפילם שוב ושוב. תושייתו של אדי שהתקשר עם ענת ודיווח לה על מצבו, מצילה אותו ומביאה לסוף הטוב.

ג. חוסר עבודה

גורם חברתי ראשון במעלה בתהליך שיקום המסומם והחזרתו לחיק החברה הוא מציאת תעסוקה ועבודה לו ולכל המשוחררים מן הצבא. גם אדי וגם חבריו לא זכו לקבל עבודה בלשכת העבודה, אף על פי שחזרו וביקשו והתאמצו להיכנס למעגל החיים הנורמלי. מרוב אכזבה פנה אדי שוב למצוא מפלט בסמים. כך הפך לטרף קל בידי סוחר הסמים חיימיקו, שהפכו לסוחר סמים גם הוא ולמשתמש כבד. ללא ספק, אף כאן מופנית אצבע מאשימה כלפי מוסדות החברה, שאינם עוזרים לנוער השוליים להיחלץ ממעגל הסמים.

נקודות האור שבספר

שני רגשות מרכזיים מכניסים אלומות אור לעולם האכזר והמכוער המתואר בספר: רגש האהבה וכוח הידידות. הידידות האמיצה המתפתחת בין שלושת הרעים, אדי, יקי ועומרי, היא ידידות של אמת התומכת בכל אחד בשעת משבר. עומרי עוזר לאדי להתגבר בכלא על ה"קריז", משבר הסמים הפוקד את הנרקומנים כשגופם רעב לסם. יקי מקרב את עומרי ומזמינו לבית הוריו, ואדי עם יקי דואגים לו בהיותו בכלא ומקימים מצבה על קברו. ידידות זו מוכיחה שיש בנערים אלה תכונות חיוביות, שבטיפול נכון ניתן להוציאם מיוון המצולה.

האהבה שמגלה ענת לאדי המדורדר, המסירות והנאמנות שלה בזמן היותו במוסד לגמילה, הן שעוזרות לו במאבקו. אהבתו העזה של אדי לבנו הקטן אבנר, יוצרת אצלו מוטיבציה חזקה להיגמל ולעמוד בכל המשברים. זוהי אהבת אמת של אב לבנו, המנסה לתת לו מה שהוא לא קיבל מעולם מאביו. אבנר מסמל את תחייתו מחדש של אדי, אביו, והכנסת אור לחייו האפלים.

גם האם, שושנה, הנראית כאילו היא דמות שלילית לחלוטין, המכה את בנה הפעוט, אינה מתחשבת בצרכיו ומתמכרת לגברים ולסמים, אף בה קיימים ניצוצות של אור. אהבתה ליקי מביאה אותה לנסות ולהיגמל מסמים. לבסוף מסתבר שגם את בנה אדי אהבה, בדרכה שלה, אף על פי שהוא האשימה בכל צרותיו. אחר מותה מתעוררת גם אהבתו אליה.

מוסד הגמילה מסמים, "נוה-יונתן", אף הוא משמש נקודת אור בעולם הסמים. מסירותם של העובדים הסוציאליים למטופלים, ההתחשבות בחולשותיהם, העידוד והרצון העז להעלותם על דרך המלך, - אלה מביאים את הקורא להאמין שלא הכל שחור ורע, גם בעולם של אלימות וסמים. מוסד זה, ביחד עם האהבה של ענת ואדי ואהבתם לבנם, הניבו את התוצאות הרצויות ואדי ניצח במאבק.

העלילה בספר מתפתחת באופן כרונולוגי רק מפרק ב' ואילך. בפרק הראשון מקדימה המחברת ומספרת על ביקורה של ענת במוסד הגמילה לפני שחרורו של אדי. בכך היא מעוררת את סקרנותו של הקורא שאינו מכיר עדיין את הדמויות שבספר. אין זה עדיין סוף הסיפור, ואין הקורא יודע מה יקרה לאחר מכן. מבנה דומה מצוי גם בספרה שחר.⁹

בשיחה שבין אדי וענת עולה דאגתה לו מחד גיסא, וחששותיו מפני מה שיקרה מחוץ למוסד הגמילה מאידך גיסא. בכך מדגישה שטרייט-וורצל את הסכנות העומדות בפני המכור לסמים. "המבחן האמיתי נמשך חודשים, אולי אפילו כל החיים" (עמ' 10). עם זאת, יש בתיאור הפרידה תחושה של אהבה בין השניים, אף שענת אינה אומרת זאת במפורש: "ידה בידו, ידו בידה, אצבעותיהם צמודות כמו בחיבוק, דבקות כמו באהבה..." (עמ' 11). תיאור זה רומז לקורא על סוף אופטימי. העלילה כולה היא במתכונת של "זיגזג": עליות וירידות, הידרדרות וקימה, נפילה ושוב מאבק ועליה. פיתויים ובריחה לסם כדי לשכוח ולמצוא מפלט, ונסיונות להתגבר. זהו הקו של המתמכר שאינו מושחת עד תום.

ספר זה מיועד לכיתות גבוהות ולבוגרים. לא קל להישיר מבט בעולם התחתון המזוהם, בזנות ובהתמכרות. מטרתו של הספר, כפי שצינתי בתחילת דבריי, היא חינוכית: לעקור את נגע הסמים באמצעות הכרת הסבל שהם גורמים למשתמשים בסם. לבוגרים יש מסר חשוב גם כן: להבין את הנוער ולעזור לו לעמוד נגד הפיתויים. לא לנטוש ילד בכל גיל ובכל מצב, כי נטישה כמותה "ככדור מתגלגל, החוזר אל רגלי הבועט".

הערות

1. אסתר שטרייט-וורצל, **אדי מלך המסטולים**, הוצ' עמיחי, 1999, 262 עמ'.
2. שם, עמ' 176.
3. קאי הרמן והורסט ריק, **אני כריסטינה פ...**, תירגם: גדעון ארי, אדם מוציאים לאור, 1982, 263 עמ'.
4. סקוט אוידל, **קטלין, אנה שובי הביתה**. תירגמה מאנגלית: שלומית נוה-פרא, זמורה ביתן, 1986, 158 עמ'.
5. גלילה רון-פדר, **כמעט אבוד**, שוקן, 218 עמ'.
6. גלילה רון-פדר, **מסטול**, אדם מוציאים לאור, 1991, 191 עמ'.
7. אסתר שטרייט-וורצל, **רגעי האור**, עמיחי, 1997, 392 עמ'.
8. מעשה זה מעלה בזיכרון את השיר "האסופי" לנתן אלתרמן (**עיר היונה**, עמ' 224-225), ואת גורלו של הילד הנטוש החוזר בחלומות אל אמו.
9. אסתר שטרייט-וורצל, **שחר**, עמיחי, 1992.